

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 8 Sayı: 37 Volume: 8 Issue: 37
Nisan 2015 April 2015
www.sosyalarastirmalar.comIssn: 1307-9581

FİLM ÇEVİRİLERİNDE ARTI VE EKSİLERİYLE ALTYAZI YÖNTEMİ*
ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF SUBTITLING IN AUDIOVISUAL TRANSLATION

Ayhan ŞAHİN**

Öz

Altyazı, Türkiye'deki sinema salonlarında gösterilen yabancı filmlerin çevirisinde en çok kullanılan yöntemlerden birisidir. Diğer yöntem olan dublaj, özellikle çocuklara yönelik filmlerde daha çok tercih edilmektedir. Film çevirilerinde en çok kullanılan iki yöntem olan altyazı ve dublaj bu alandaki akademisyenler tarafından sürekli karşılaştırılmış, avantajları ve dezavantajları tartışılmıştır. Aynı zamanda, dünyada ve özellikle Avrupa'da bir yöntemi diğerine daha çok tercih eden ülkeler olmuştur.

Türkiye'de film çevirileri çok fazla yapılmasına rağmen bu konuda yeterli bir çalışma yapıldığı söylenemez. Bu yazıda, altyazının film çevirisinde hedef izleyici kitlesine aktarılacak unsurları ne kadar aktarabileceği, altyazı yönteminin özellikleri çerçevesinde incelenmiş ve faydalı ve eksik yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Altyazı, Dublaj, Çeviri, Film Çevirisi.

Abstract

Subtitling is one of the most used methods in translating foreign films shown in movie theaters in Turkey. The other method, dubbing, is generally preferred when the film is for children. Subtitling and dubbing, two main methods of audiovisual translation, have always been compared by the scholars of the field, and at the same time there have been some countries that preferred one method to the other.

Although there has been an intense activity of audiovisual translation in Turkey, we cannot say that there has been enough research in this field. This article aims to examine how much subtitling can convey the elements to the target audience within the framework of characteristics of subtitling and to put forward the advantages and disadvantages of it when compared to dubbing.

Keywords: Subtitling, Dubbing, Translation, audiovisual Translation.

Film Çevirileri

Film çevirisi, temelleri 60lı yıllarda atılan 90lı yıllardan sonra da hızla gelişen bir çeviri bilim alt alanıdır. Bu alanın isimlendirilmesinde ilk başlarda *screen translation*, *media translation*, gibi isimler kullanılsa da şu anda *audiovisual translation* terimi oturmuş gibi gözükmektedir. Günümüzde Türkçede bu alan için film çevirisi karşılığı kullanılmakta, ancak İngilizce terimin ifade ettiği gibi bu alan sadece film çevirileri için kullanılmamaktadır. Başta filmler olmak üzere bütün görsel-işitsel medya için kullanılabilir. Bu yüzden, üniversitelerin mütercim-tercümanlık bölümlerinde görsel-işitsel çeviri karşılığı yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Filmler çok kanallı ve çok kodlu bir iletişim türüdür. Çok kanallı olması hem görsel hem de işitsel kanalın aynı anda kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bir de filmleri anlamlı kılan yani onları anlamamızı sağlayan kodlar vardır. Bunlar dille ilgili ve dil dışı kodlardır. Dille ilgili kodlar sözel ifadeler olurken, dil dışı kodlar ise beden dili, ses tonu, yüz ifadeleri gibi sözel olmayan kodlardır. Bu kanalların kodlarla karıştırılmaması gerekir, çünkü kodlar filmleri anlamamıza yardımcı olurken, kanallar mesajın izleyiciye ulaşmasında kullanılan araçlardır (Delabastita, 1989: 196). Bir film çevirmeninin iyi bir çeviri yapabilmesi için hem bu kodları, hem de kanalları göz önünde tutması gerekmektedir.

* Bu çalışma, 2011 yılında Kırıkkale Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen 1. Uluslararası Çeviribilim ve Terimbilim Kurultayı'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Okutman, Turgut Özal Üniversitesi.

Film çevirilerinde kullanılan başlıca iki yöntem vardır. Bunlardan bir tanesi olan altyazı yönteminde, kaynak dildeki sözlü konuşmalar hedef dilde yazılı olarak sinema ekranının alt tarafına yansıtılır. Bu yazıda da ele alınacağı üzere bu görüldüğü kadar kolay bir işlem değildir, çünkü zaman ve yer problemi aşılması gereken büyük engeller olarak çevirmenin önünde durmaktadır. Diğer yöntem olan dublajda ise kaynak dildeki sözlü konuşmalar bir çevirmen tarafından çevrildikten sonra hedef dilde dublaj sanatçıları tarafından bir stüdyoda seslendirilerek izleyiciye sunulur ve böylece filmdeki oyuncuların sanki hedef dili konuşuyorlarmış gibi bir his uyandırması amaçlanır. Dublaj yönteminde en önemli unsur dudak eşlemesi veya dudak senkronizasyonu denilen konudur.

Tanım

Altyazı; kaynak dildeki konuşmaları, ekranda görünen mektup, tabela, yazı gibi görsel unsurları ve ses bandında yer alan anlatım ve şarkılar gibi unsurları yazılı bir metin şeklinde, genellikle ekranın alt kısmında, sunan bir çeviri faaliyeti olarak tanımlanabilir (Diaz-Cintas, Remael, 2007: 8). Bu da kaynak metnin mümkün olan en az şekilde değiştirilmesi demektir ve hedef izleyicinin her zaman yabancı bir ürünle karşı karşıya olduğunu hissetmesini sağlar(Szarkowska, 2005).

BuradaSzarkowska'nın ifadesinde dikkat çeken iki unsurdan birincisi, daha sonra da üzerinde duracağımız, altyazının dublajın aksine değiştirilme ve manipüle edilmeye karşı kapalı olması ve eleştirilere açık olmasıdır. Zira izleyici filmin çevirisini altyazı olarak okurken aynı zamanda filmin orijinal kaynak dildeki sesini de duymaktadır ve dolayısıyla, eğer kaynak dile hâkimse, hedef dille kaynak dili karşılaştırma imkânına sahiptir.

İkincisi ise, izleyicinin sürekli kaynak dildeki konuşmaları duymasından dolayı her zaman yabancı bir film izlediğinin farkında olmasıdır.

Venuti (1995),FriedrichSchleiermacher'ın çevirmen metni mi okuyucuya yoksa okuyucuyu mu metne yaklaştırmalı fikrinden yola çıkarak yerleştirme (*domestication*) ve yabancılaştırma (*foreignization*) terimlerini çeviri bilim alanına tanıtan kişi olmuştur. Yabancılaşmada kaynak dil ve kaynak kültür unsurları korunur ve vurgulanır. Yerleştirmede ise kaynak dil ve kaynak kültür unsurları hedef kitlenin aşına olduğu hedef dil ve hedef kültür unsurları ile değiştirilir. Yabancılaşmada kaynak metnin yabancılığı aşikârdır. Bu yüzden altyazı yöntemini yabancılaştırma olarak düşünebiliriz, çünkü seyirci kaynak dildeki konuşmaları duyduğu için her zaman yabancı bir ürün izlediğinin farkındadır. Yerleştirmede ise hedef metin veya diyalog hedef dilde oluşturulmuş benzer metinlere benzetilmeye çalışılır. Dolayısıyla dublaj yöntemini de yerleştirmeye benzetebiliriz.

Yine aynı şekilde, House'un (2015) açık (*overt*) çeviri ve kapalı (*covert*) çeviri sınıflandırmasından yola çıkacak olursak, altyazıyı eleştiriye açık olması özelliğinden dolayı açık çeviri olarak; dublajı da hedef dil ve kültür odaklı olmasından dolayı kapalı çeviri olarak düşünebiliriz.

Tarihçe

1895 yılında sinemanın icadından sonra, filmdeki diyalogları ve olayları seyirciye aktarma gayretleri oldu. Bunun için ilk olarak 1903 yılında EdwinStantonPorter'ın*Tom Amcanın Kulübesi (Uncle Tom's Cabin)* filminde arayazılar (*intertitles*) kullanıldı. Bunlar, filmdeki oyuncular arasındaki diyalogların ve filmin konusunun anlaşılmasına yardımcı olan üzeri yazılı kartlardı ve bunların başka bir dile çevrilmeleri kolaydı. Film başka bir ülkeye gönderildiğinde arayazılar o ülkenin diline çevrilip filmin gerekli yerlerine yerleştiriliyordu. 1927 yılında ilk sesli film *Caz Şarkıcısı (Jazz Singer)* çıktığında konu farklı bir boyut kazandı. Artık filmdeki konuşmaları aktarmak için ara yazılara gerek yoktu, fakat filmin başka bir ülkeye gönderilmesi söz konusu olduğunda o ülkenin diline çevrilmesi büyük bir sorun olarak ortaya çıktı. İlk önceleri filmin iki ayrı versiyonu yapıldı. Bu yöntemde sadece oyuncular farklı, diğer her şey aynıydı. Oyuncular, film nerede gösterilecekse oranın dilini konuşan oyuncular oluyordu. Tahmin edileceği üzere bu oldukça masraflı ve zor bir yöntemdi ve çok geçmeden bu yöntemden vazgeçildi. Bu arada filmlere altyazı eklemek için kullanılan yöntemlerin gelişmesi ve en son olarak da lazer yöntemi ile altyazıların perdeye yansıtılması sonucunda günümüze kadar da kullanılan iki yöntem olan altyazı ve dublaj en çok kullanılan iki çeviri yöntemi oldu.

Altyazı Türleri

Routledge Encyclopedia of Translation Studies (Gottlieb, 1998: 321-322) altyazıyı dil ve teknik yönünden ikiye ayırıp onları da kendi içinde ikiye ayırmaktadır:

Dil yönünden:

1. Dil içi altyazılar (*intralingual subtitling*)
 - a) Sağır ve işitme zorluğu çekenler için yerli programların altyazılandırılması.
 - b) Dil öğrenenler için yabancı dil programlarının altyazılandırılması.
2. Diller arası altyazılar (*interlingual subtitling*)

Teknik yönden:

1. Açık altyazılar (seçmeli olmayan)
 - a) Sinemalarda gösterilen altyazılar.
 - b) Televizyonlarda gösterilen filmin bir parçası olan altyazılar.
2. Kapalı altyazılar (seçmeli, teleteks olarak yayınlanan)
 - a) Sağır ve işitme engelliler için yayınlanan ve uzaktan kumanda aracılığıyla seçilen altyazılar.
 - b) Aynı programın eşzamanlı olarak farklı versiyonlarını izlemeye imkân tanıyan uydu aracılığıyla yayınlanan altyazılar.

Altyazı Ülkeleri

Yine *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (Gottlieb, 1998: 318) dünya ülkelerini tercih ettikleri yönetime göre dört bloğa ayırmaktadır:

- a) Kaynak dil ülkeleri: Bunlar İngilizce konuşan ülkelerdir. Az da olsa ithal edilen filmlerde daha çok altyazı yöntemi tercih edilmektedir.
- b) Başlıca Almanya, İspanya, İtalya ve Fransa gibi dublaj yöntemini tercih eden ülkeler.
- c) Rusya, Polonya gibi dublaj yöntemine gücü yetmeyen ülkeler. Bunlar dış ses (*voice-over*) denen yöntemi tercih etmektedirler. Bu yöntemde tek bir kişi filmdeki bütün konuşmaları seslendirmektedir. Seslendirme yaparken orijinal ses kısılmaktadır.
- d) Altyazı yöntemini tercih eden ülkeler. (Norveç, İsveç, Danimarka Yunanistan ve Hollanda)

Bazı ülkelerin dublaj yöntemini, bazı ülkelerin de altyazı yöntemini daha çok tercih etmelerinin değişik sebepleri sayılabilir. Bunlardan en önemlisi maliyettir. Her ne kadar ülkelere göre değişse de Avrupa standartlarına göre dublaj altyazıya göre on beş kat daha pahalıdır (Luyken, Herbst, Langham-Brown, Reid, Spinhof, 1991: 105). Bunun dışında ideolojik faktörler, seyircinin alışkanlıkları, okuma yazma oranı gibi unsurlar da sayılabilir.

Altyazının Özellikleri

Altyazının en büyük iki özelliği zaman ve yer ile olan ilgisidir. İster dil içi isterse diller arası altyazı olsun, altyazı belli bir zaman aralığında belli bir yer kaplayarak ekranda veya perdede görünüp kaybolmaktadır ve bu film boyunca böyle devam etmektedir. Normalde insanların konuşmaları okumalarından daha hızlıdır, bu yüzden kaçınılmaz olarak altyazıda söylenenlerin tamamını aktarmak hem zaman hem de yer açısından imkânsızdır. Dolayısıyla söylenenleri altyazı olarak aktarırken azaltma yoluna gidilmektedir. Tabi bu azaltma anlamı bozmayacak ve bilgi kaybına yol açmayacak şekilde olmalıdır. Altyazı, iki satırı aşmayacak şekilde en fazla 60-70 karakter -boşluklar dâhil- olmalı ve en fazla altı saniye boyunca görünmelidir (Pedersen, 2011: 19). Altyazı, oyuncu konuşmasına başladığında görünmeli ve bitirdiğinde de kaybolmalıdır. Eğer oyuncunun konuşmasından sonra herhangi bir başka konuşma yoksa

bir iki saniye daha durabilir. Altyazıda sadece konuşulanlar değil aynı zamanda ekranda görünen bazı tabelalar, mektuplar, gazeteler veya kartlar da seyirciye aktarılmaktadır.

Ivarsson ve Carroll (2015) *Avrupa Film Çevirileri Alanında Çalışmalar Birliği'nin de (European Association for Studies in Screen Translation) 17 Ekim 1998'de kabul ettiği bir dizi prensip ortaya koymuştur. "İyi Bir Altyazı Hazırlamanın Kuralları" (Code of Good Subtitling Practice) başlıklı bu kurallar listesinin bazı maddeleri şöyledir:*

1. *Altyazı çevirmeni her zaman filmin bir kopyası (DVD, video, vs.) üzerinden çalışmalı ve mümkünse elinde konuşma listesi olmalı.*

Sağlıklı bir altyazı hazırlamak için bu gerçekten önemlidir. Filmi seyretmeden sadece senaryo üzerinden yapılan altyazı çevirisinin ne gibi problemler çıkarabileceğini tahmin edersiniz. Yine aynı şekilde eğer çevirmenin elinde çeviriyi yapacağı senaryo ya da konuşma listesi olmazsa çevirmen mecburen dinleyerek çeviriyi yapmaya çalışacaktır ve bu da yine bazı konuşmaların anlaşılabilmesi yüzünden yanlış çevirilere yol açacaktır. Ayrıca çevirmenin elindeki senaryonun yapım sonrası (post-production) senaryo olması önemlidir. Aksi takdirde filmdeki diyaloglar ile eldeki senaryo arasında uyumsuzluklar olacak, bu da bazı yanlışlıklara sebebiyet verebilecektir.

2. *Deyimsel ve kültürel nüansları dikkate alarak çeviri kalitesi yüksek tutulmalıdır.*

3. *Azaltmaya gidildiği durumlarda sonuçlar tutarlı olmalıdır.*

4. *Tüm yazılı bilgiler (tabela, işaret, gazete yazıları gibi) mümkün olduğunca altyazıya dâhil edilmeli.*

Bu gibi bilgiler filmi tamamlayan unsurlar içerebilir. Bu göstergeler bilgi amaçlı veya daha çok komik unsurları iletmek için kullanılır.

5. *Şarkılar gerekli olduğu yerde çevrilmeli.*

Filmlerdeki şarkılar rastgele seçilmemektedir. Filmin konusuna uygun sözleri olan şarkılar seçilmekte veya film için özel şarkılar yazılmaktadır. O yüzden çoğunluk itibarı ile filmlerdeki şarkılar filmi tamamlayan unsurlardır ve izleyiciye aktarılması önemlidir.

6. *Yapılan her altyazı çevirisi başka birisi tarafından gözden geçirilmeli.*

7. *Filmin sonunda çevirmenin ismi verilmeli.*

Filmin sonunda filme en küçük bir emeği bile geçenlerin isimleri yazılırken maalesef çevirmenlerin, ister dublaj çevirmeni olsun isterse altyazı, isimlerini görememekteyiz. Bu konuda daha şeffaf olunmalı ve firmalar çevirmenlerin isimlerini filmin sonunda yayınlamalıdır.

8. *Altyazılar, kolay ve net okumayı sağlayan bir yazı tipinde yazılmalıdır.*

Dublaj ve Altyazı

Dublaj ve altyazı yöntemleri her zaman karşılaştırılmış ve artıları eksileri ortaya konmuştur. Elbette birinin diğerinden daha iyi olduğu söylenemez. Her iki yöntemin de kendine göre avantajları vardır. Biz burada Diaz-Cintas'ın(2005) altyazı ve dublajı karşılaştırırken kullandığı maddeleri ele alacağız.

Maliyet

Altyazı yönteminin dublaj yöntemine göre en büyük avantajı çok ucuz olmasıdır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi dublaj altyazıya göre on beş kat daha maliyetlidir. Çünkü altyazı çeviri sürecinde, seslendirme sürecinde ihtiyaç duyulan seslendirme sanatçılara ve donanımlı bir stüdyoya gerek yoktur. Bir çevirmen, altyazıyı filme yerleştirecek bir uzman ve gerekli donanım yeterli olmaktadır. Diğer bir ifadeyle altyazıda, ürünün seyircinin önüne gelene kadar geçen süreçte çalışan kişi sayısı minimum miktardadır.

Orijinal Diyalog

Altyazı yönteminin başka bir artısı, filmin orijinal diyaloglarını korumasıdır. Filmdeki oyuncuları kendi gerçek sesleri ile dinlemek filmde alınan zevki arttırmaktadır. Ayrıca konuşmalardaki şiveler,

aksanlar ve oyuncuların kendilerine özgü konuşma şekilleri filmi tamamlayıcı özelliklerdir. Film bunlarla bir bütünlük kazanmaktadır. Altyazı bize bütün bu detayları hissetmemize imkân vermektedir.

Kısa zamanda hazırlanması

Altyazı ile sunulan bir film, dublajlı olarak sunulan filme göre çok daha hızlı piyasaya verilebilmektedir, çünkü seslendirme için stüdyo çalışmasına gerek duyulmamaktadır.

Yabancı Dil Öğrenimi

Bu da akademisyenlerin üzerinden çalışmalar yaptıkları bir konudur. Altyazı yöntemi yabancı dil öğrenimini de arttırmaktadır. Başta telaffuz olmak üzere kelime öğrenimi, dinleme anlama alıştırmaları için yabancı dil öğrenenlere altyazılı filmler tavsiye edilmektedir. Filmler ilgiyle izlendiği için öğrencinin motivasyonunu yüksek tutmaktadır ve bu da öğrenmeyi kalıcı ve hızlı kılmaktadır.

Sansür

Eğer bir avantaj olarak görülebilirse; altyazı yöntemi filmdeki diyalogların sansürlenmesine veya manipüle edilmesine izin vermemektedir. Altyazının açık (*overt*) tipte bir çeviri olması bunu engellemektedir. Ama altyazı yöntemi aynı zamanda altyazı çevirmenleri için de bir tehdit oluşturmaktadır. Her zaman için, seyircinin çevirmenlerin yaptıkları çevirileri orijinali ile karşılaştırma imkânı olduğu için çevirmenlerin dublaj yöntemine göre daha dikkatli olmaları gerekmektedir.

Görüntü Kirliliği

Altyazı yönteminin en çok eleştirilen yönü, televizyon ekranında veya sinema perdesindeki görüntüyü engellemesi ve bir manada görüntü kirliliği oluşturmalarıdır. Dublajda ise böyle bir şey söz konusu değildir. Aslında altyazı, ekranın veya perdenin altına yansıtılmakta, filmdeki olaylar ise genellikle ekranın veya perdenin orta kısmında meydana gelmektedir. Filmde filme ait başka bir altyazı olduğunda hedef dildeki altyazı ekranın veya perdenin üst tarafına yansıtılmaktadır.

Azaltma

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi insanların konuşmalarının okumalarından daha hızlı olması, altyazının belli bir alanda ve sürede gözükmek zorunda olması söylenen her şeyin aktarılmasını imkânsız kılmaktadır. Mecburen çevirmen belli bir oranda azaltma ve kısaltmaya gitmek zorundadır. Bu da anlam kaybına yol açmadan yapılmalıdır. Hatta dil içi altyazı çevirisinde bile uzun olan kelimeler yerine aynı anlama gelen kısa kelimeler tercih edilmektedir.

Eşzamanlı diyaloglara izin vermemesi

Altyazı yönteminde yer probleminden dolayı sadece aynı anda tek bir konuşmanın altyazı çevirisi verilmektedir. Eğer filmde aynı anda birden çok diyalog varsa, mesela başka bir oyuncunun konuşması veya televizyon ve radyodaki bir konuşma, maalesef bunlar verilememektedir. Tabi bu da seyircinin filmde bütün olarak anlaması gereken şeyleri engellemektedir.

Dikkatin dağılması

Seyirci altyazı yönteminde hem altyazıyı okumak hem de filmde olup bitenleri takip etmek durumundadır. Bu da ister istemez dikkati dağıtmaktadır. Belki de filmin anlaşılması için dikkat edilmesi gereken bazı detayları kaçırmaktadır. Ayrıca izleyici sürekli ekranı takip etmek zorundadır. Bakmadığı zaman, eğer kaynak dili bilmiyorsa, filmi anlayamayacaktır. Bunun tam tersi bir durum da olabilir. Mesela dublajlı bir film gürültülü bir ortamda izleniyorsa konuşmalar anlaşılmayacaktır. Ama altyazı, gürültülü bir ortam da olsa yine de takip edilebilir.

Sonuç

Sonuç olarak, altyazı tekniğinin dublaja göre artı ve eksileri vardır. Ancak tamamen iyi veya kötü dememiz mümkün değildir. Ülkelerin tercihlerine, filmin türüne, kime hitap ettiğine göre dublaj veya altyazı yöntemi tercih edilmektedir. Altyazı çevirisi yapan çevirmenlerin de dikkat etmesi gereken bazı kriterler ve kurallar vardır ve bunlara dikkat edildiğinde daha iyi çeviriler ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- DELABASTITA, Dirk (1989). "Translation and Mass-Communication: Film and TV-Translation as Evidence of Cultural Dynamics", *Babel*, C. 35, S. 4, s. 193-218.
- DIAZ-CINTAS, Jorge; REMAEL, Aline (2007). *Audiovisual Translation: Subtitling*, Manchester: St. Jerome Pub.
- DIAZ-CINTAS, Jorge (2002). SubtitlesforAlmodóvar – Workshop: Subtitling, <http://discovery.ucl.ac.uk/1451691/>
- GOTTLIEB, Henrik (1998). "Subtitling", *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Londra: Routledge.
- HOUSE, Juliane (2015). *Translation Quality Assessment: Past and Present*, Londra: Routledge.
- IVARSSON, Jan; CARROLL, Mary (18.03.2015). "Code of Good Subtitling Practice", <http://www.transedit.se/code.htm>
- LUYKEN, Georg-Michael; HERBST, Thomas; LANGHAM-BROWN, Jo; REID, Helen; SPINHOF, Herman (1991). *Overcoming Language Barriers in Television: Dubbing and Subtitling for the European Audience*, Manchester: European Institute for the Media.
- PEDERSEN, Jan (2011). *Subtitling Norms for Television: An Exploration Focusing on Extralinguistic Cultural References*, Amsterdam: John Benjamins.
- SZARKOWSKA, Agnieszka (2005). "The Power of Film Translation", <http://translationjournal.net/journal/32film.htm>
- VENUTI, Lawrence (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (2nd ed.), Londra: Routledge.